

Les Festes de l'Ós. Un ritual de Cap d'Any indoeuropeu

L'any 2015, després d'un intercanvi entre els pobles de la Mata (els Ports) i de Prats de Molló (Vallespir) al voltant de les festes de l'Ós, un projecte d'estudi d'aquestes celebracions als Països Catalans va néixer fomentat per Kassim Carceller i Esteba i Oriol Lluís i Gual. A partir dels treballs d'aquells dos autors, es van poder tornar a trobar els rastres d'una trentena d'aquestes festes, entre el País Valencià, el Principat de Catalunya, la Catalunya Nord i Andorra. L'estudi, més enllà de donar a conèixer una de les festes més importants dels nostres territoris, va permetre crear com un *carnet d'identitat* del seu desenvolupament. Gràcies a aquesta estructura, dividida en diversos motius, vam poder elaborar una feina de fons sobre el subjecte que ha donat lloc a una publicació (*Les Derniers Ours, Une histoire des fêtes de l'Ours*, Oriol Lluís Gual, 2017, Quaderns del Costumari de Catalunya Nord, núm.1). Proposem al llarg d'aquest article presentar l'estructura de l'Ós ajudant-nos dels exemples catalans.

La festa de l'Ós d'Arles (Vallespir) és la que va reeixir a guardar la part més gran del ritual antic però hi va afegir nous personatges. El seu breu resum ens permetrà posar en evidència l'estructura general de l'Ós.

El 2 de febrer, un home es disposava a disfressar-se d'ós dins un bosc a prop del poble. Diversos homes, disfressats de caçadors i dirigits pel manaire, el cap, decideixen anar a capturar aquesta bestia. Però sense comptar que l'ós s'ha enamorat de la Roseta, un home

Oriol Lluís i Gual, copresident de l'Associació Costumari de la Catalunya del Nord

Ós de Sant Llorenç

Arles, anys 30.
Foto Violet Alfort

disfressat de dona. Tot al llarg de la festa, l'ós provarà de capturar la noia, mentre que el manaire l'anirà defensant. Finalment, a la plaça central del poble, es posa una cabana feta de branques, que figura la cova de l'ós i on l'animal porta la Roseta. Un cop a dins, ningú no pot veure què està passant. Un cop l'acte acabat, l'ós torna a sortir i es fa capturar pel manaire, que l'afaitarà als ulls de tothom.

L'ós a Arles

Dins la mateixa vall del Vallespir, dues festes de l'Ós existeixen encara (Prats de Molló i Sant Llorenç de Cerdans), i se sap que fa cinquanta anys n'existien més de deu (Ceret, els Banyes, Cortsaví, Montferrer, la Presta, Sant Salvador, etc.). A Prats, són tres óssos que apareixen durant la festa, i amb l'ajuda de sutge, emmascaren les noies i els nois. A Sant Llorenç de Cerdans, l'ós, que posseeix una pell veritable d'aquest animal, es passeja dins la multitud de persones disfressades, així com de molts altres personatges carnavalescs (la Monaca, les figueretes, els botifarrons, etc). Llurs descripcions serien massa llargues, però dos elements poden ser posats davant: avui dia són aquestes tres festes, celebrades dins la mateixa comarca, que han guardat a Europa al màxim els seus motius primitius. D'altra banda, ens deixen endevinar la presència de tres personatges clau (l'Ós, la Roseta i el caçador / manaire) i d'una estructura: un home disfressat d'ós arriba al poble, és capturat pel manaire / caçador, és passejat, prova de capturar dones, acaba afaitat a la plaça gran. Les festes de l'Ós se celebraven per la Candelera, el 2 de febrer. Per cert, tenim diversos exemples de celebracions d'óssos en altres dates, però són imputables a recuperacions cristianes, que van incloure aquell animal dins el seu corpus de figures populars (Valls, Solsona, Perpinyà). La tria de la Candelera, una de les festes més importants del cristianisme, per fer aparèixer un dels animals amb més connotació pagana, no és un atzar. Ja Jacques de Voragine, dins la seva *Llegenda Daurada*, explicava que la Candelera va ser posicionada per reemplaçar un conjunt de creences i de celebracions precristianes que tenien lloc aquest dia. La més important era segurament la de Persèfone.

Per recordar el seu mite, aquesta jove, que havia marxat a collir flors dins un camp, es va fer segrestar per Hades, déu dels inferns. Després d'unes quantes aventures, aquesta parella va acabar casant-se, i Persèfone va ser autoritzada a passar sis mesos l'any sobre terra i sis mesos a l'infern. El mite, que es torna a trobar dins el conjunt del món europeu, permetia explicar les temporades (a l'hivern Persèfone és a l'infern i a l'estiu sobre terra). La seva

Ós de Prats de Molló

anàlisi, amb l'ajuda de la mitologia comparada, ens va permetre entendre que al llarg dels anys es va transformar per tornar-se en una de les llegendes més populars d'Europa: el segrest d'una joveneta per un ós. La història és la mateixa: una noia que es passejava per un bosc es fa segrestar per un ós, que se l'emporta dins la seva cova. Existeixen dues variants finals; la primera veu l'ós matat i la joveneta alliberada, i la segona ens conta que la noia acaba enamorant-se de l'ós. Es probablement aquesta segona versió la més antiga, abans que el cristianisme la transformés en una historia horrible, en què l'animal havia de morir.

Per continuar sobre el lligam entre aquestes dues històries, veiem que totes dues posen al davant el rol important del 2 de febrer dins l'arribada de la primavera. Si estudiem l'evolució del calendari "els càlculs serien massa llargs per explicar dins aquest article", ens adonem d'un antic lligam entre els rituals de Cap d'Any, les calendes de gener i rituals en què les màscares apareixen (esdevingut, amb els segles, el carnaval) per celebrar una unió sagrada, una *hierogàmia*, entre una divinitat dels inferns i una divinitat blanca, que figura l'any nou. És gràcies a aquell casament que un any nou podia tornar a començar.

Considerant aquestes festes com antigues celebracions de Cap d'Any amb la presència d'una *hierogàmia*, s'entén molt més. Gràcies a aquesta clau de comprensió, tindriem l'estructura següent:

- A) Aparició de les calendes de gener i de l'any nou dins l'antic calendari romà.
- B) L'ós/home salvatge apareix al poble i persegueix una joveneta, un home disfressat de dona.
- C) Un combat s'inicia entre l'ós/home salvatge i el seu germà bessó, un caçador/cavaller que porta en molts casos banyes sobre el cap i que figura la fi de l'any.
- D) L'ós/home salvatge és passejat dins el poble, i entrava dins les cases, en signe de benedicció.
- E) La festa s'acaba quan l'ós porta la joveneta dins el seu territori "aquí, la cova", i quan en surti, s'afaita l'animal, no pas per tornar-li cara humana, sinó com a ritual de pas, encara molt extens dins les zones de l'est d'Europa.

A Sant Llorenç de Cerdans

L'ós de Prats de Molló abans de ser afaitat pels barbers

F) La hierogàmia acabada, la divinitat femenina casada amb la divinitat de sota terra permet la regeneració de la fecunditat, tant per la naturalesa com per les dones en edat de casar-se.

Tota aquesta estructura no s'ha conservat dins totes les festes. Certes parts sí, en funció de celebracions. L'estudi històric d'aquestes festes de l'Ós, posat en paral·lel amb certes creences o textos medievals, ens permet poder tornar a construir-lo.

Així doncs, dins tota la teogonia del carnaval (posada endavant per autors com Claude Gaignebet, Jean-Dominique Lajoux o Dominique Pauvert), ens adonem que el carnaval, avui dia considerat una derivació de la quaresma, s'inscrivía abans dins un ritual complex, del qual certs ritus i mites han arribat fins a nosaltres. La festa de l'Ós n'era l'apoteosi, amb el casament sagrat entre la Roseta i l'ós.